

1. Življenje in delo Sofoklesa:

Sofokles je bil rojen okrog leta 495 pr. n. št. v Kolonu, atiškem mestu, ki mu je pesnik kasneje napisal tudi hvalnico. Njegov oče je bil lastnik tovarne orožja, tako da najbrž niso bili revni. V mladih letih se je Sofokles ukvarjal s športom in z glasbo in na teh področjih tudi večkrat zmagoval. Izročilo pravi da je že s 16 leti z liro v roki vodil deški zbor za proslavo grške zmage nad Perzijci. Bil je lepe postave zato so ga slikarji uporabljali za model. Sofoklejeva dramatika pomeni nedosegljivi vrhunec, klasiko, v najčistejšem pomenu besede. Prvo zmago pri tragiškem agonu je dosegel še preden je dopolnil 30 let in s tragedijo o atiškem heroju Triptolemu naredil velik vtis na ljudi. Poleg ustvarjanja dram, je v mladosti Sofokles tudi v njih nastopal. Včasih v ženski, včasih pa v moški vlogi. Sofokles je občudoval starega mojstra Ajshila, čeprav ga je že premagal, in se po njem tudi zgledoval, vendar pa je v marsičem vzel svojo pot. Ajshil pa je po Sofoklesu uvedel tretjega igralca ter tako dal Sofoklesu priznanje za izboljšave. S svojo dognano odrsko tehniko in dramsko umetnostjo je Sofokles osvojil srca gledalcev. Njegova pesniška pot ga je vodila od zmage do zmage. Dosegel je 24 zmag, večkrat je bil drugi, nikoli pa ni prejel nagrade za tretje mesto. Sofokles je zaradi slovesa in ugleda pri someščanih opravljal tudi več političnih funkcij. V politiki je verjetno zavzemal precej konservativna stališča. Sodeloval je tudi s Periklom. Sofokles je veroval v večno poslanstvo atenske polis, veroval v njene temelje in zakone, ki so ji začrtani od bogov. Atene je ljubil čez vse. Kljub raznim povabilom svojega rodnega kraja ni nikoli zapustil. Po značaju je bil zelo družaben. Bil naj bi razigran pri vinu, pa vendar uglajen. Drugi viri pa pravijo, da je bil tako zelo mil, da so ga vsi ljubili. O njegovem blagem in plemenitem značaju priča tudi njegov odnos do Evripida, saj ni znano, da bi Sofokles kdaj izrekel kako žal besedo na račun, skozi desetletja glavnega tekmeca, Evripida. Nekaj mesecev potem, ko je Evripid umrl, je umrl tudi Sofokles in tako ni doživel najhujšega, poraza Aten.

2. Sofoklesovi sodobniki

Sofoklesova najpomembnejša sodobnika sta dva, Ajshil (525 - 456 pr.n.št.) in Evripid (484 - 407pr.n.št.).

Ajshil se je rodil v Elevini pri Atenah in umrl v Geli na Siciliji. Napisal je približno 90 tragedij in satirskih iger. Ohranjenih je samo 7. Ajshilove tragedije predstavljajo prvo, vsebinsko in oblikovno še arhaično, stopnjo v razvoju grške drame.

Evripid pa je bil rojen na Salomini in umrl v Makedoniji. Za časa življenja je bil v Atenah nepriljubljen zaradi vsebinske in idejne novosti svojih iger. Po smrti je postal najvplivnejši grški dramatik, napisal je 92 iger, od katerih se jih je ohranilo le 18. vsebina in oblika Evripidovih iger se odmikata od zgledov predhodnikov.

3.a) Dramska umetnost

Največjo pozornost posveča zgradbi dejanja, to je tisti dramski prvini, ki je po Aristotelovih besedah "duša tragedije". Izkoristil je vse možnosti, ki jih je ponujala pesniška oblika tragedije, hkrati pa je to obliko tudi obogatil. Med novostmi je prvo to, da je razbil zunanje tematske povezave trilogije. S tem je dosegel večjo strjenost, zgoščenost in napetost dogajanja. Druga novost je uvedba tretjega igralca, s čimer doseže večjo polnost in dinamiko. Število zbora poveča iz 12 na 15 oseb ter vzporedno s tem tudi znatno skrči obseg zbornih spevov. Sofokles naj bi bil prvi, ki je odrski prostor obogatil s stensko slikarjo. Čudovit je tudi njegov pesniški izraz tako v pogovorih kot v zbornih partijah. Nedosegljiv mojster je zlasti v oblikovanju dialogov. Kot prizori in dialogi so tudi drame nadvse skrbno narejene. Vsaka sestavina je integralni del celotne umetnine. Sofokles je sicer prepričan o obstoju bogov, vendar mu pota božje pravičnosti niso jasno razvidna. Odnos bogov do ljudi je včasih naravnost krut. Sicer pa v središču Sofoklesovih dram niso bogovi marveč človek.

b) Drame

Temeljni zvrsti grške drame sta bili tragedija in komedija. Razvila se je, ko je Tespis leta 534 pred našim štetjem v Atenah postavil nasproti zboru še igralca. Možnost dramskega dogajanja se je povečala, ko mu je Ajshil dodal drugega in Sofokles tretjega igralca. Igralci so nosili maske in kostume. Igrali so jih v nepokritih

gledališčih na prostem. Snov tragedije so bili najbrž motivi Dionizovega mita, pozneje pa miti o herojih. Govorjenje igralcev se je menjavalo s petjem zbora.

Po trije pesniki so ob praznikih lenajah in predvsem dionizijah tekmovali za nagrado, vsak z eno tetralogijo. Tetralogija je obsegala tri tragedije in eno satirsko igro. Snov satirskih iger je prav tako zajeta iz mitosa, le da so bili heroji in bogovi tu upodobljeni na bolj burleskni način. Najbolj priljubljeni junaki satirskih iger so bili boga Dionis in Hermes in pa heroja Herakles in Odisej.

c) Kralj Ojdipus

Tebanski kralj Lajos je prejel od boga Apolona prerokbo, da ga bo sin ubil, če mu ga bo rodila žena Jokasta. Kljub svarilu se Lajos ni vzdržal svoje žene in Jokasta mu je rodila otroka. Vendar je Lajos, ki ni želel, da bi se prerokba uresničila, dal sina služabniku, še prej pa mu je prerezal kite na nogah. Služabniku je ukazal naj ga zapusti v gozdu, da ga raztržejo zveri. Vendar je služabnik otroka pustil živeti. Ker je vedel, da je Korintski kralj zelo žalosten, ker nima otrok, mu je podaril Lajosovega sina. Solib ga je zaradi oteklih nog poimenoval Ojdipus. Ojdip je odrasel v Korintu, enkrat pa mu je prišlo na uho, da je "očetu podtaknjen". To ga je prizadelo in je preveril, ali govornica drži. Šel je v Delfe, kjer pa mu je preročišče na vprašanje odgovorilo, da bo ubil očeta in se poročil z materjo. Zaradi te prerokbe se je Ojdip izogibal Korinta.

Lajos, oče Ojdipa, pa je takrat potoval v Delfe. Na poti je srečal samotnega popotnika. Prišlo je do prepira in samotni popotnik, v resnici Ojdip, je pobil Lajosa in njegovo spremstvo. Le enemu sužnju se je uspelo rešiti. Kmalu zatem pride v Tebe, rojstni kraj Ojdipa, Sfinga, ljudožerska pošast, ki je ubila vse, ki niso prav rešili njene uganke. V tej stiski so Tebanci obljubili prestol tistemu, ki uganko prvi reši. To je bil Ojdip in tako je postal tamkajšnji kralj in se poročil z Jokasto, svojo materjo, in imel z njo otroke. Prerokba se je torej uresničila. Apolon je poslal kugo v Tebe, ker naj bi bilo mesto oskrunjeno, ker v njem živi morilec kralja Laosa. Ojdip je uvedel preiskavo, da bi storilca izgnal iz mesta. Ob tej preiskavi pa spozna svoj resnični izvor, Jokasta se takrat iz sramu ubije, Ojdip se oslepi, da ne bi več gledal svoje gnusobe.

č) Antigona

Zgodaj zjutraj prepričuje Antigona sestro Ismeno, naj ji pomaga, da pokoplje brata Polinejka. Ismena se boji in pravi, da je to noro, vendar Antigona ne popusti in gre brata sama pokopat. Po nastopu zbora, ki zapoje hvalno pesem soncu, najlepši luči, pride na oder Kreon. Kreon zahteva, da se truplo Eteokla pokoplje z vsemi častmi, truplo Polinejka pa naj se pusti mrhovini. Tudi zagovori, da kdor si bo drznil to prepoved kršiti, bo umrl. Vendar ko dokonča, že prihiti stražar in pove, da je nekdo zakopal truplo. Kreon je jezen, ker misli, da so stražarji podkupljeni in mu naroči, da naj najdejo krivca ali pa bodo oni krivi za vse. Ko stražar odide, zapoje zbor pesem o človeku. Po pesmi pride stražar zopet na oder, tokrat z vklenjeno Antigono. Kreonu pove, da so jo ulovili, ko je hotela truplo vnovič zagrebsti. Kreon nato začne Antigono izpraševati, ta mu vse prizna. Kreon obsoja tudi Ismeno, vendar Antigona reče, da Ismena ni nič naredila. Tako Kreon obsodi Antigono na smrt in sinu razdare poroko. Na odru se sedaj srečata oče in sin, Kreon in Hajmon. Kregata se, da Antigona ni kriva in obsodba ni pravična, vendar Kreon sina ne posluša in hoče Antigono ubiti pred njim. Zbor zapoje pesem o Erosu, bogu ljubezni. Iz palače priženejo Antigono. Ta se pogovarja z zborom, ki ji pravi, da gre v smrt s častjo in slavo. Kmalu prihiti Kreon in oznani Antigono zadnjo uro. Zbor zopet zapoje pesem. Na oder pride sedaj prerokovalec Tejrezias. Pravi Kreonu, naj reši Antigono, vendar ga Kreon ne posluša, celo žali ga. Tehrezias mu pove celo, da bo izgubil nekoga še ta večer, a Kreon se še ne omehča. Po odhodu Tejreziasa se Kreon pogovarja z zborom in kljub temu, da bo nasprotoval svojim ukazom, pohiti rešit Antigono. Po zborovski pesmi pride na oder glasnik in oznani, da si je Hajmon vzel življenje. To sliši Evridika, Kreonova žena in odide v palačo. Medtem, ko pride na oder Kreon z mrtvim sinom, se zasliši krik iz palače in glasnik naznani Evridikino smrt. Kreon ves žalosten pravi, da bi sedaj rad tudi sam umrl.

4. Vsebinska razčlenitev Antigone

Samo ime in ozadje motiva Antigone je vzeto iz mitičnega izročila, in sicer iz mita o tebanski kraljevi družini, ko naj bi Ojdipov sin Eteoklon prevzel oblast v državi, njegov brat Polinejkes pa z zavezniki Peloponeza oblega Tebe. Med bojem padeta oba Eteoklon in Polinejkes. Antigona zvele nato Polinejkovo truplo na Eteoklonovo grmado, vendar trupli gorita vsako v svojem plamenu.

Sofokles se je odmaknil od tega izročila in tako je osnovni konflikt, na katerem temelji Sofokleova tragedija, Kreontova prepoved pokopa Polinejkovega trupla in motiv dekleta, ki kljubuje tej prepovedi, motiv sestre, ki ji ljubljene brat pomeni več kot vsi zakoni.

Da je herojstvo še bolj izpostavljeno, postavi Sofokles Antigoni ob stran sestro Ismeno, ki je njeno nasprotje. Ismena sicer občuduje sestrin pogum, vendar označi njeno dejanje za blazno.

Antigona sproži kolesje vsega dogajanja v državi, za njeno odločitev izvemo še pred svitom. Ob prvem svitu pa nastopi zbor, ki zapoje hvalnico sončnemu žarku. Po zboru nastopi Kreon, ki je pravkar prevzel oblast v državi, takoj razglasi sovraštvo do državnih sovražnikov, ki ne ugasne do smrti. Toda takoj, ko konča, že pride straža z novico, da je nekdo pokopal Polinejkovo truplo. Kreontu ta novica nikakor ni všeč. Zbor zapoje znamenito odo o človeku. Takoj po pesmi se pojavi stražar z Antigono, ki je hotela na novo zagrebiti bratovo truplo. Prvi pokop naj bi bil le simboličen, drugi pa naj bi pokazal večjo zavestnost in odločnost. Zaradi dvakratnega pokopa je tudi prekršek hujši in še bolj nedopustljiv. Antigona Kreonu prizna dejanje in bo zazidana v grob. Nato se Antigona z izpovedjo poslovila od življenja.

Vendar takoj zatem, ko Kreon uporabi vladarsko avtoriteto, mu viden Tejrezias napove črne čase, ker leži mrtvec nepokopan. Kreon se strezni. Hoče osvoboditi Antigono, vendar jo najdejo mrtvo, ob njej pa Kreonovega sina Hajmona, ki si je sodil z mečem. Zdaj pa Kreon sam prekrši svojo zapoved in pokoplje truplo sovražnika. Ko Kreon v rokah prinese Hajmona, si vzame življenje tudi njegova žena Euridika. Tudi Kreon si želi smrti.

5. Idejno ozadje Antigone

Nemški filozof Hegel je Antigono označil kot najpomembnejše dramsko delo prav zato, ker nastopa v njej konflikt med dvema moralnima vrednotama. Med domovinsko pravo, ki jo zastopa Kreon, in družinsko pravo, katere predstavnica je Antigona.

Antigona zahteva pravico do pokopa pokojnega brata Polinejka. To je po antičnem pojmovanju sveta in neodtujljiva pravica vsakega človeka, dobrega ali slabega. Vsak, tudi izdajalec, ima pravico pokopa in noben državnik, noben Kreon nima pravice, da bi kakorkoli kratil to osnovno pravico. V tem primeru ima prav Antigona. Po drugi strani pa so Kreonovi ukazi upravičeni. Sam je namreč glavniki domovine, predstavnik države. Kreon gleda na državo kot na svojo posest. In edina dolžnost državljanov je ubogati njega, če ima prav ali pa ne. Antigonina dejanja bi lahko označili za revolucionarna, vendar Antigona ne reši družbenega reda, temveč hoče uveljavljati človeške pravice, ki so utemeljene v večnih, nenapisanih zakonih. Glavno načelo the zapovedi pa je: "Ne da sovražim, da ljubim, sem na svetu!"

8. Kje in kako se pojavlja motiv Ojdipa in Antigone v poznejših dramskih obdelavah?

Ojdipovega motiva so se kasneje lotili številni pesniki in pisatelji. Iz antične književnosti je v celoti ohranjena Senekova drama o kralju Ojdipu. Hans Jacks, Lutrov privrženec, je tudi na svoj način obdelal Ojdipov motiv, v katerem prikazuje tudi topovsko bitko. Nato je ojdipov motiv obdelal francoski dramatik Comille, ki pa je dogajanje dodatno zapletel. Tudi Voltaire je dramatiziral ojdipov motiv, vendar je pri njem osrednja junakinja Jokasta, ki ima tudi ljubimca. Tudi motiv Antigone je privlačil številne pesnike. Že Evripid je hotel korigirati Sofokla s tem, da je napisal dramo o Antigoni. Motiv Antigone je obdelal tudi rimski tragik Akij, vendar o njegovem delu ne vemo nič. Tragedije na temo Antigone so v 16. in 17. stoletju napisali francoski dramatik Garnier, Rotrou in Racine, v 18. stoletju pa italijanski dramatik Alfieri. Pod vtisom grozodejstev druge svetovne vojne je nastala Antigona nemškega pesnika Brechta, kje je Antigona postala sinonim odpora zoper fašistično nasilje. Pomembno je odmeval motiv Antigone tudi v slovenski literaturi. Po njem je zasnoval Antigono Dominik Smole in je ena od najpomembnejših slovenskih dramskih umetnin. Poleg Smoleta so se tega motiva lotili še trije pomembni ustvarjalci: Miran Jarc (Vaška Antigona), Nada Gabrovič (novela Antigona s severa) in Jure Detela (Antigonina pesem).